

Paganizm'in Özellikleri¹

Çev: Halide Rumeysa Küçüköner²

Bu derlemede yer alan, Batı Afrika Paganizmi'nin ilk özellikleri İslam'ın tümüyle reddettiği özelliklerdir. İslam inancında, putçuluğun yerinin olmadığı bilinen bir vakıadır. Put tapımı kadar olmasa da, ataya saygı³ kültürüne karşı da İslam'ın olumsuz yaklaşımı söz konusudur. Genellikle, Pagan karşıtı görevlendirilmiş kişiler aracılığıyla gizli topluluklarla açıkça mücadele edilmiştir (Böyle bir mücadele her ne kadar uygulanabilir ise tabi).

Diğer temel paganik özelliklere gelecek olursak, İslam tarafından ne bozulmuş ne de zorunlu hale getirilmiştir. Ruh ve ruh sahipliği meselesi, gizli topluluklarda (önemli olduğu için) onaylanmasa da, resmi olarak yasaklanmamıştır. Kehanet ve cadı-bulma faaliyetleri, Batı Afrika İslami anlayışıyla birleşme süreci sonrası, zamanla eski, saygın konumunu kaybetmeye başlayan özelliklerdir. Muskalar ise tamamen kabul edilmiştir.

Bu bölümde, E.W.Smith'in Pagan doğaüstü inanış biçimini üç kısma ayıran analizine başvurabiliriz: Yüce Tanrı, ruhçuluk (ataları ve daha küçük tanrıları içermektedir) ve dinamizmdir.⁴ İslam, Yüce Tanrı ve dinamizm inanç biçimlerini onaylarken, aradaki bağlantıyı sağlayan ruhçuluğu reddetmekte olup, Pagan felsefesinin harmonisini bozmaktadır.

Yaşlılardan daha bilgeyim çünkü senin emirlerine uyuyorum.

Mezmurlar.119.100.

Pagan inancına göre, erdem ve ölünün yaptığı iyiliklerin bu şekilde büyük bir iştiaqla anılması, kişiyi erdemli yaşamaya zorlamaktadır. Ölüye bundan daha hoş ve kabul edilebilir gelen başka hiçbir şey yoktur. Bu inanca sahip kişiler, öldükten sonra da, bu dünyadaki insanlarla birlikte olabileceklerine inanmaktadırlar. Ölümlü insanların görme yetisinin zayıf, ölümlerin de her hangi bir renge sahip olmadığı için ölü kişilerin görünmez olabileceğini düşünmektedirler. Bu yüzden de, ölmüş insanları gidecekleri ve yapacakları

¹ Yapılan bu çeviri Humphrey J. Fisher'in Ahmediyyah A Study in Contemporary Islam on the West African Coast, Great Britain, 1963 isimli eserinde 2. bölümde sayfa 12-17 arasında yer almaktadır.

² Ar.Gör. Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, rumeysah@hotmail.com

³ Atalar kültürü

⁴ E. W. Smith, (ed.), Afrika'da Tanrı'ya Dair Görüşler, Londra 1950, s. 1-35.

şeyler konusunda özgür bırakmak gerekli ve önemlidir. Bu noktada, ölülerin yaşamları süresince, karşılıklı sevgi ve dostluk ilişkileri içerisinde oldukları arkadaşlarını ziyaret ve görme istek ve arzularını tümüyle görmezden gelmek büyük bir kabalık kabul edilmektedir. İyi insanlar, öldükten sonra konum olarak düşmekten ziyade, yükselmektedir. Ölü kişilerin kendi söz ve davranışlarını gören ve şahitlik eden insanlarla birlikte olduklarına inanmaktadırlar. Bu yüzden, insanlar, kendi fiillerine şahit olan diğer insanların huzurunda kendi işlerini büyük bir güven ve inanç içerisinde cesurca yapmaktan çekinmemelidirler.

More'un Ütopyası'ndan bir bölüm; Batı Afrika geleneğiyle paralellik göstermesi nedeniyle oldukça çarpıcıdır. Batı Afrika'da atalarla ilişkiler hala devam etmekte olup önem arz etmektedir. Mary Kingsley şöyle yazmıştır: *Çoğu zaman yanan bir çalıda veya köyde bir yerlinin evinde oturan bir adam görürdüm. Etrafında döner ve hayalete oradaki kişiyi gösterip şöyle söylerdim "Bunu hatırlıyor musun, anne?"*⁵

Atalar, aile meselelerine yakından dahil olmaktadır. Dahil oldukları merasim çeşitleri, yeniden doğuş kutlaması veya evlilik gibi törenlerdir. Ayrıca, sadece bireysel ya da aile olarak değil, atalar topluluğu olarak da, bu törenlere katılabilmektedirler. Ayrıca atalar, tarımsal faaliyetlere yardım etmekte ve ataların ruhani kuvvetleri savaş zamanlarında toplanmaktadır. (bu yüzden Pagan felsefesi İslam'la mücadele ederken oldukça tehlikeli durumlarla karşılaşmaktadır). Cemaatin önemi her zaman vurgulanmaktadır. Kişinin cemaatten ayrılması, sadece bireysel bir tercih olarak görülmeyip bütün cemaatin ibadetlerinin etkisinin de azalmasına neden olmaktadır.

Genel olarak, sıkı bir dini hassasiyet nedeniyle,⁶ atalara tapınılmadığı görülmektedir. Yine de ataların statüsü dini bir çerçeve içerisine yerleştirilmiştir. Trimmingham bu konuyla ilgili olarak, İslamlaştırma sonucu (bu bölgedeki insanların inançlarının) ölümler için dua yerine, ölüye karşı veya ölü aracılığıyla dua etme meselesiyle yer değiştirdiğini yazmıştır.⁷

⁵ Mary, H.Kingsley, *West African Studies*, London, 1901, p. 54.

⁶ Yazar, burada İslamiyet'in hassasiyetinden bahsetmektedir.

⁷ Trimmingham, İslam, in *West Africa*, p.106.

Kuran'da (17/47), gizli toplantı *necva* kınanmaktadır ve bu ifade Batı Afrika'daki gizli topluluklar için uygun düşmektedir. 1949'da Ibadan'da, Reformed (İslah edilmiş) Ogboni topluluğu üyesi biri öldüğü zaman, ki bu kişi aynı zamanda Ensaruddin'in lideri olmasına rağmen pek çok Müslüman kaanat önderi, ölen şahsın Ogboni topluluğundan da arkadaşları orada olacağı için cenaze törenine katılmayı reddetmiştir.⁸

Pagan toplumlar, birçok açıdan, İslam'la mücadele etmektedirler. Bu topluluklar, geleneksel hukukun koruyucusu olmakla beraber, İslam egemenliğinin kendi hayat şekillerine olumlu ya da olumsuz etkisi olabileceğini (düşünmeksizin) İslam hukukuna karşı çıkmaktadırlar. Bu kişiler, genellikle kabile bağlılığına önem vermektedir (buna bağlı olarak da) İslam'ın genel kardeşlik prensibini sekteye uğratmaktadırlar. Gizli topluluklar, Batı Afrika yaşamına temel *rites du passagelarla*⁹ yön vermektedir. Bu noktada, Müslüman din adamları da kaçınılmaz bir biçimde kendi görevlerini ifa edebilmek için yeni yollar aramaya girişmiştir. Bu topluluklar, özel olarak seçilip yetiştirilen, İslami eğitim sistemiyle başa çıkabilecek kişileri eğitecek eğitim programlarına sahiptirler. Son olarak, hem gizli topluluklar hem de İslami kesim, toplumun dini ve siyasi düzeninde nihai mutlakiyeti iddia etmektedirler.

İslami tarikatler, gizli topluluklara az veya çok kendi zemininden cevap vermektedir. İslam mistisizmi, bu bölgede daha baştan itibaren gizli bir ilme dönüşmüştür ve "ce gout de mystere qui en milieu anmiste, donne naissance aux societies secretes"¹⁰ kanaatine sahiptir.

Trimingham, doğal kabile sınırlarını aşan, kabul töreni gibi giriş şartları olan "gizli topluluk külteri"ne dikkat çekmektedir. Mende komo ve Hausa bori de bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu tür yerleşik olmayan dinler bir anlamda İslam'ın önünü açarken, bir yönden de ona karşı ciddi bir direniş gösterilmesine neden olmuştur.

⁸ Parrinder, Religion in an African City, p.181.

⁹ Bir tür dini uygulama biçimi

¹⁰ Gouilly, op. cit., p.89. Metinden "mistisizmin bu tadı animist toplumlar içerisinde, gizemli toplulukların doğuşuna neden olmuştur" şeklinde yaklaşık bir anlam çıkmaktadır.

İslam bu tür toplulukları kabul edemezken, tümüyle de yok sayamamıştır. Sierra Lion'da *Porolar* siyasi yönden aşırı güçlüyken; *bôri*ler de şifacılıkta bir o kadar önemlidir.¹¹

Bôri, ruhlarla ilişkileri düzenleyen bir çerçevedir. Bununla bağlantılı olarak, İslam'ın girişi bu gibi yapıların statülerini koruyamamalarına ve endişe verici bir durumun oluşmasına neden olmuştur. *Baba Karo* dahil, hiç kimse tümüyle ruhsal ihtiyaçları için *bôri*leri, *Malamları* gizli de olsa inkar edememektedir. *Malamlar*, *bôri*leri gece karanlıkta özel olarak arayabilmektedirler. Herkes tercih ettiği kralın veya soylu kişinin ruhlarını istemekte ve *Malamlar* ve eşleri de - biz bu dünyada onlar olmadan çalışıyoruz, işlerimiz onlar olmadan nasıl devam edecek (diyerek) onları birleştirmektedirler. *Malamların* işleri ile *bôri* üstadlarının işleri birbirinden farklıdır. Herkesin yapacağı iş ayrıdır ve onlar kesinlikle birbirlerine karıştırılmamalıdır.¹²

Ruhlar, piyasayla veya yeni kasabalar bulma gibi pek çok konuyla ilgilidirler. Ayrıca, yeni elementleri de birleştirebilmektedirler.

Bôrilik, İslami düzenle birlikte, özellikle fahişelerin ellerinde kabilevi bir meseleden çok genel kamusal bir organizasyona dönüşmüştür. Belki de bu durumun oluşmasının nedeni, sünni Müslüman toplulukta kadının statüsünün görece daraltılmış olmasına karşı (geliştirilmiş) bir tepki olarak düşünülmektedir.¹³ Ancak bu durum Müslüman yaşam stiline karşı çıkmamanın ilk yolu değildir. (Bunun daha az ve belli bir kesimde karşılık bulduğu anlaşılmaktadır.) *Bôri*yle meşgul olmadan önce pek çok simyacının fahişe olması ve yine bu fahişelerin pek çoğunun sadece İslam topluluğuna özgü olmayan anlaşmalı evliliklerden meydana gelen sığınmacılardan oluşması (bu savı desteklemektedir).

Utansın canımı almaya çalışanlar, Yüzleri kızarsın! Geri dönsün zararımı isteyenler.

Mezmunlar.40.14.

¹¹ Trimmingham, *Islam in West Africa*, p.107; cf. Banton, op.cit., p.153.

¹² Mary, F.Smith, *Baba of Karo*, London,1954,p.222

¹³ Çevirenin notu: Yazar eseri Hristiyan bir bakış açısıyla yazdığı için, metinde pek çok yerde burada olduğu gibi İslam'ın özünde olmayan, doğruluğu tartışmaya açık bilgiler vermektedir.

Ele aldığımız büyücülüğün konusu akıl oyunları değil, ürkütücü gerçekliğin kendisidir. Eğitimdeki terakkiye rağmen birçok doğa olayı da bu inancı desteklemektedir. Bu konu, subjektif bir konu olduğu için yerel tanrılardan daha uyarlanabilir ve kalıcı olabilmektedir. Güçlüdür ve modern hayatın bazı stresli durumlarını ve okul sınavlarındaki başarısızlığı bile açıklayabilmektedir. Küresel ekonomideki eğilimlerin kakao üreticisi ya da yağ tüccarları üzerindeki anlaşılmaz etkileri bile büyücülüğe mal edilebilmektedir.¹⁴ Çocuk doğurmanın tehlikelerinden bile sorumlu tutulabilmekte; yaygın zührevi hastalıklarda ise bu durum daha da alevlendirilmektedir. (Bu yüzden de) Modern gençlerin katılımı ile dikkat çeken Atingas ve Bamucapi gibi değişik modern cadı bulma hareketleri ortaya çıkmaktadır.

Eğitimli Müslümanlar dahi büyücülük konusuna ihtiyat ve ilgi ile yaklaşmaktadır. Gizli topluluklarla ilişkilendirilmesine rağmen pagan ve yarı pagan yöntemlerin büyüden korunma vaatlerine göz yumulmaktadır. Fakat bu mücadelede İslam'ın kendi cephanesi olduğu için pagan yöntemleri itibarını gün geçtikçe kaybetmektedir.

Müslümanlar tarafından muğlak bir ilgi gören başka bir Pagan unsuru da kehanettir. Başlangıçta, Batı Afrika kehanetçiliğinin Arap örneğinden bir şeyler almış olabileceği (düşünülmemektedir.) En önemli sistem olan Ifa kehanet sisteminde¹⁵ simgelemenin sağdan sola doğru (olması da bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir); bu konud (ünvanı al-Maghribi olan) Kahireli sihirbazın Lane'i, Lord Nelson¹⁶ hakkında bilgilendirme meselesinde olduğu gibi küçük bir çocuğun rolü de olabilmektedir. Pagan kehanet ustası sadece Ifa'ya neredeyse her gün ibadet etmektedir fakat sadece yeni ay gecelerinde dua etmek için bütün aile toplanmaktadır. Bu erken bağlantılar o kadar dolaylıdır ki özellikle Müslüman kehanetinin başlangıcını dualizm ile sonuçlandırmaktadır. Sahil kesimi Müslümanları farklı İslami düşünce biçimlerini az da olsa kabul edebilirken; diğer taraftan, selefi sünnilerin bir kısmı, her türlü kehanete şüphe ile yaklaşmaktadır.

¹⁴ M.J.Field, "Some New Shrines of the God Coast", *Their Significance* Africa, 1940, p.141.

¹⁵ Ifa, bazı Batı Afrika inanış biçimlerinde, zamanın başından itibaren bütün fikirleri içinde barındıran bir kehanet sistemidir.

¹⁶ E.W.Lane, *Manners∞Customs of the Modern Egyptians*, Everyman's Library, pp.274 ff.

-Ce noeud, ce centre vital, ce "signe" ou cette manifestation particuliere de la force vitale¹⁷ muskaya veya nazarlığa (yazılan bu ifade) Tempel'in açıkladığı gibi¹⁸ paganizmdeki dinamiklik kavramının yalın bir ifadesidir. İslam ve aslında Afrika'daki bütün dinler tarafından, muskanın Batı Afrika'daki en dönüştürülebilir dini pratik olduğu tamamen kabul edilmektedir. Yukarıda da önceden bahsedildiği gibi¹⁹ (Hristiyan) ilmihali²⁰ (Müslümanlarla ilişkilerde sevgi ile muameleyi zorunlu kılarken) Hristiyanları kesinlikle Müslümanlarla evlenmemeleri konusunda uyarmıştır.

Nazarlığın işlevi İslam ve Paganizm'de aynıdır: savaşıyı korumakta, bebeğe dış çıkartmada yardımcı olmakta; hırsızları, vahşi hayvanları ve hastalığı uzak tutmakta; kumaları kovmakta veya kadını sevdiği adama bağışlamakta ve bunun gibi pek çok durum için de kullanılmaktadır. Nazarlıklar, koruma amaçlı, olumlu, kindar ya da karşı koyucu olabilmektedir.

Geleneksel muska birçok farklı doğal maddeden yapılmaktadır. Mungo Park ile birlikte olan Pulo, sahibine Avrupa'nın bütün ilmini vereceğini söylediği muskaya koymak üzere kaşifin bir tutam saçı için bütün mahcubiyetiyle yalvarmıştır.²¹ Burada İslam'ın başlıca yeniliği muskanın şöhretini arttıran yazıları takdim etmesidir. Kuran ayetleri bu konuda önde gelmektedir. Ahmediler²² muskalara karşı çıkmaktadırlar ve bu muhalefet sık sık Kuran'daki (kendi düşüncelerine) uygun, sınırlı hükümler ile açıklanmaktadır. Temiz değilken Kuran'a dokunmak yanlıştır, peki kolunda veya boynunda sürekli Kuran ayetleri taşıyan kimse bundan nasıl kaçınabilir? Deri keseye koyarak Kuran'ı gizlemek yanlıştır. Normal bir muska yazı ve diğer unsurlardan oluşan bir keseciktir. Levhadan yıkanan metinler ile içilmek veya temizlenmek üzere kullanılacak ilaçlar muskanın sık sık rastlanan çeşitleridir.

Muska, Batı Afrika İslamı'nın bütün dokusu ile iç içe geçmiştir. Kurban Bayramı'nda kurban edilen koçların boynuzları böylesi bir etkinin taşıyıcısı olmaya

¹⁷ Metinden "bu düğüm; bu hayat merkezi, yaşam gücünün kendine özel görüntüsü veya göstergesidir" şeklinde yaklaşık bir anlam verilebilmektedir.

¹⁸ R.P.P.Tempels, La Philosophie Bantoue, Paris, 1949, p.54.

¹⁹ Yazar burada, eserinin 4.sayfasında bu konuyu işlediğinden bahsetmektedir.

²⁰ Batı Afrika Katolik Hristiyanlar'ı tarafından yazılmış bir ilmihaldir.

²¹ Park, op.cit.,p.143.

²² Ahmedilik (Kadiyanilik), XIX sonlarında Hindistan'da ortaya çıkmış mesiyanic-mehdilik söylem merkezli dini bir yapılanmadır. Çevirenin notu.

başlamıştır. Bazı dini kavramlarda arındırmalar yapılsa bile, haccın gerçek veya sahte hatıralar için bir üretim aracı olarak kullanılması ve hacıların kendi ürettiği muskaların sihirli gücünün arttığına inanması muhtemel gözükmetedir. Ayrıca, muska satışı din adamları için önemli bir gelir kaynağıdır.